

Kant'ın Etiğinde Yapay Zekânın Ahlaki Fail Olma İmkânı

The Possibility of Artificial Intelligence as a Moral Agent in Kant's Ethics

LOKMAN ÇİLİNGİR

Ondokuz Mayıs University

Received: 01.08.2024 | Accepted: 29.12.2024

Abstract: In this article the possibility of Artificial Intelligence [AI] or machines which are ironically called “intelligent” to be considered as moral agents in Kantian ethics will be questioned. In Kantian sense, there is no possibility for intelligent machines to become moral agents, or more properly, there is no possibility for practical reason to become artificial. This is because in its current form, AI can take a “responsibility” not “from duty/out of duty” as free and autonomous but rather “according to task” imposed on them by their programmers. This responsibility, like the “intelligence” of machines, lacks any real moral content. Consequently, it is first necessary to specify what are the necessary conditions for AI to act as a moral agent. Even if this determination leads to a negative conclusion, the article will raise another question: Does Kant offer the possibility of “interpreting” (active) AI as a being that acts according to purposes? In the last part of the article, the position of AI will be evaluated through Kant's teleological view of nature and beings in nature. Because while the Kantian perspective allows us to know the mechanical process of nature, it also enables us to have a teleological view of all beings.

Keywords: Kantian ethics, artificial intelligence, moral agents, autonomy of the will; rational beings, as an end in itself.

1. Giriş

İnsani zekâyı gölgede bırakan “Yapay Zekâ [YZ]”¹ kavramı, geçen yüzyılın ortalarında ortaya çıkışından bu yana büyüünden hiçbir şey kaybetmedi. Gün geçmiyor ki tıp, iktisat, eğitim, askeri teknoloji ve kriminoloji gibi sahalarda YZ ile ilgili haberler yayınlanmıyor olsun. Bugün makine etiği veya teknoloji etiği (Ulgen, 2017, s. 70)², nöroetik, yapay zekâ adı altında pek çok kürsüler ve bilim dalları tesis edilmiştir. YZ, değer yaratma süreçlerinin yanı sıra özel iletişim ve insan etkileşimini de değiştirmiştir. Ve bu etki, özellikle mevcut “zayıf YZ” den (insanlar tarafından önceden belirlenmiş veya programlanmış algoritmalar), “güçlü bir YZ” (kendi kendini tasarlayan veya geliştiren) istikametinde geliştikçe önemli ölçüde artmaktadır. YZ’nin ve robotların çalışma hayatından askeri teknolojilere kadar çok farklı alanlarda yaşamsal değere sahip görevler üstlendiği aşikardır. Pek çok ülkede iş, eğitim ve akademik sahada hızlı bir şekilde YZ yönetmelikleri hazırlanmaktadır. Hala ülkemizde çoğu kurum ve kuruluşların YZ’yle ilgili yönergelerine sahip olmadığı bir ortamda Kant’ın ödev etiğinin bu noktada kılavuzluğuna başvurulması büyük önem arz etmektedir. Zira Kant’ın etik sistemi, robotların ahlaki açıdan izin verilebilir kullanımına

¹ Bilim ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak gündelik dil dahilinde yazılımlara ve bilgisayarlara “düşünme” veya “zekâ” gibi “içsel” süreçler atfedilmeye başlanmıştır. Giderek daha yoğun kullanımları nedeniyle yüksek otomasyona sahip makineleri “düşünebilen” veya “zeki” olarak nitelemek, dil değişikliği (ve buna bağlı olarak yaşam tarzımızdaki değişiklik) gerçeğinin ötesinde, ruhsal bir rahatsızlığın emaresi olsa gerektir. (Kantar, 2023, s. 203) Zekâ terimi bir yere kadar makul görünse de, makinelere “akıllı” sıfatını yüklemekten, Kantın kavram dünyası açısından, bilhassa uzak durmamız doğru bir tercih olur. Teknik anlamıyla bugün *Yapay Zekâ (YZ)* terimi genelde, insani doğal zekâyı karşın, bir takım algoritma ve sözdizimsel programlar aracılığıyla üretilen ve insanın düşünme, algılama, yargılama yeteneklerini taklit etmek durumunda olan mekanik sistemleri belirtmek için kullanılmaktadır. Buna göre bir sistemin, sorunları bağımsız ve verimli bir şekilde çözebilmesi durumunda “zeki” olduğu söylenir. Zekâ düzeyi, bağımsızlık düzeyine, sorunun karmaşıklık düzeyine ve sorun çözme sürecinin verimlilik vasfına bağlı olarak değişmektedir.

² Temel ahlaki varsayımları teknik sistemlere uygulama yollarını araştıran etik dalı *makine etiği* veya *teknik/teknolojik etik* olarak adlandırılmaktadır. Teknoloji etiği bir yandan makinelerin kendilerinin ahlaki aktörler olarak anlaşılıp anlaşılmayacağı sorusuyla ilgilenirken, diğer yandan da ahlaki ilkelerin otomatik sistemlere nasıl uygulanabileceğine dair ihtimalleri araştırmaktadır. Sorun günümüzde daha ziyade *bilişim felsefesi* ana çatısı altında *bilişim etiği* olarak adlandırılan yeni disiplinin de başlıca tartışma konusudur (Kantar, 2023a; 201, 206).

ilişkin yönergeler sunabilir: Robotlar insanları öldürmemeli, içimizdeki ve başkalarının nazarındaki insanlığa saygı göstermeli vb.³ YZ uygulamalarının doğurduğu “ahlaki” sorunlar ve tehlikeler daha çok bilişim felsefesi alanında “bilişim etiği” çatısı altında metaetik ve uygulamalı etik alanlarında tartışılmaktadır (Kantar, 2023; Floridi, 2008; Yeşi'lkaya, 2022). Ancak biz burada (zayıf) YZ'nin teknik sahada veya insani yaşamın çeşitli alanlarında ortaya çıkardığı sorun ve kaygılardan ziyade, bir robot insan, bir android veya üstün/süper teknik insan olarak (güçlü) YZ'nin Kant'ın ödev etiği bağlamında imkânı ve sınırlılıklarını tartışacağız. Yani asıl sorumuz ödev etiğinin temelini oluşturan iyi niyet, özerk ve özgür insani irade, pratik akıl ve ahlak yasası, kendi başına amaç gibi temel kavramları karşısında YZ'nin konumudur. YZ'ye veya robota bir kişilik atfedilip atfedilemeyeceği ve onun kendi başına özgür kararlar alma ihtimalini tartışacağız (Benossi & Bernecker, 2022a, s. 148).⁴ Son olarak YZ'nin *ödev gereği* değil de *görev gereği* davrandığını gereçlendirmeye çalışacağız.

2. Yapay Zekâ ve Ahlaki Fail

Ahlaki YZ'ler veya geniş anlamda “ahlaki makineler” denildiğinde ne anlamalıyız? Makineler, yüksek otomasyona sahip makineler olarak robotlar, algoritmalar ve YZ terimi “teknoloji” veya daha doğru bir tabirle “bilişim teknolojileri” adı altında çeşitli teknik sistem türlerini kapsayan bir

³ Farz edelim ki, savaşta bir düşman ordusunu öldürmek veya sivillerin büyük kısmını yok etmek için otonom robotların kullanılmasına karar verildi. Robotların sırf düşman bellenen hedefi insan faktörünü hesaba katmaksızın yok etmeye yönelmesinin doğuracağı travmatik sonuçlar bir yana, bazı avantajlı yönleri de olabilir. Örneğin, insanların insanları öldürmesi, savaşlara katılan askerlerde görüldüğü gibi, öldürenler üzerinde sıklıkla nevrotik bozukluklara yol açabilir. Bununla birlikte Kant etiği açısından böyle bir yöntem ahlaka aykırıdır, kabul edilemezdir. Dahası, otonom bir robotun yaşamı söndürmesine izin verilerek, bir robotun sonlandırdığı insan yaşamının onuru hiçe sayılmaktadır.

⁴ *Robot* terimi genellikle insani özelliklere yönelik olan belirli bir dış biçimle ilişkilendirilir. Robot çevrenin özelliklerini tespit etmek için sensörler, çevre hakkında mantık yürütmek için yazılım ve çevreyle etkileşim kurmak için aktüatörler kullanılır. Reaktif davranışlar (gülümseme gibi) herhangi bir derin bilişsel yetenek gerektirmez. Yine de robotları, sürücüsüz arabalar gibi sadece sac, somun ve civatalardan yapılmış eserler olarak düşünmemek lazımdır. Zira, organik malmemelerden üretilen robot çalışmaları çoktan başlamıştır bile. Dolayısıyla yarının dünyasında ortaya çıkacak olan canlı makineler ne geleneksel robotlara ne de bilinen bir canlı türüne benzer olacaktır. Onlar, bir nevi yaşayan ama programlanabilir organizmalar olarak görülebilir.

şemsiye terim olarak kullanılmaktadır. Buna robotların yanı sıra makineler ve bilgisayar programları da dahildir.

Sorunu sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için ilkin zekâ veya makinelerin önüne koyduğumuz “ahlak” veya “etik” sıfatlarından neyin kastedildiğini açıklığa kavuşturmak gerekir. *Ahlak*, insan davranışlarını düzenleyen ve böylece de koşulsuz bir geçerlilik iddiasında olan kurallar, normlar sistemini içerirken, *etik* veya ahlak felsefesi bir davranışın iyi veya kötü olduğu yargısına nasıl varıldığını araştırır (Çilingir, 2018, s. 22).⁵ *Ethos*’un bilimi olan *etik*, kavramsal çerçevede ahlaki olanın eleştirel aydınlatılması ve temellendirilmesini konu edinir (Pieper, 1999, s. 29). *Ahlaklı* bir *kişi*, belirli bir bağlamda geçerli, etik temelli normlara veya yönergelere bağlı kalan kişidir. Buna karşılık *etik* tavır alan bir *kişi*, etik argümanlar ve teoriler ortaya koyabilen, bunlar üzerinde düşünebilen ve bunları makul bir şekilde gerekçelendirebilen ve uzmanlığa bağlı olarak hukuk, siyaset gibi alanlarda tanımlayıcı veya normatif olarak değerlendirebilen kişidir (Neumaier, 1994, s. 44). Bu temel belirlenimlerle birlikte, aşağıda da vurgulanacağı gibi, etik tavrın iyi bir yaşam telakkisi ile içsel bağı asla unutulmamalıdır. Zira etik tartışmalar iyi, başarılı ve mutlu bir yaşamın olanağına dairdir.

Teknoloji etiği ve felsefesi alanlarında ahlaki eylemle bağlantılı olarak yalnızca makinelerden değil, aynı zamanda robotlar, algoritmalar veya bilgisayar programları gibi diğer teknik sistemlerden de sıklıkla söz edilir; zira içinde yaşadığımız bilişim teknolojilerinin hükmettiği bilişim çağıdır (Lenzen, 2020, s. 65; Bynum, 2010, s. 420).⁶ Bunlarla irtibatlı eylemlerden ve/veya kararlardan insanlarla aynı bağlamda ve anlamda konuşup konuşamayacağımız, açıklığa kavuşturulması gereken birçok ayrıntılı sorundan yalnızca biridir (Çelebi, 2019, ss. 654-655); Dore, 2012, s. 24). Bilinç ve

⁵ Ahlak, “ethos” sözcüğünün Arapça’daki karşılığıdır ve Arapçada din tabiat, huy, karakter gibi anlamlara gelir. *Ethos*, Grekçe’de, bir şehir veya bir toplulukta hükmeden töre, örf, adet ve alışkanlıklar ile kişinin sahip olduğu karakter ve düşünce tarzına gönderme yapar. *Ethos* sözcüğü Latince’de “moral” kelimesi ile karşılanmıştır ve *ethos*’ta olduğu gibi, yerleşik kural ve kaideler ile kişilerin karakterine ve hayat tarzına karşılık gelir. *Ahlaki* buyruklar veya yargılar belli bir eylem talebinde bulunan normatif ifadeler iken, *etik* önermeler ahlaki eylem ve yargılarımızı açıklığa kavuşturan ikinci dereceden normatif yargılardır. Buna karşın *meta-etik* aşama neyin iyi neyin kötü olduğunu belirlemeyi değil, daha ziyade “iyi” ve “doğru” gibi ahlaki terimlerin dilsel-mantıksal çözümlemesini yapar.

⁶ *Algoritma*, basit veya karmaşık hesaplamalar yaparak belli bir problemi çözmek için atılacak otomatik adımlar dizisini veya belli bir formülasyonu imler.

düşünme gibi insan bilişine benzer yetenekleri hayata geçirme girişimleri genellikle yazılım tabanlı uygulamaları da içerir. Sorunu açmak için ahlaki özneler (*ahlaki failler*) ile ahlaki nesneler (ahlaki muhataplar) arasında yapılan ayrım da müracaat edilebilir (Seng, 2023, s. 70; Floridi & Sanders, 2004, s. 349).⁷ Bunlar insan ya da insan harici canlılar olmadığından yapay ahlaki özneler ya da muhataplar olarak da adlandırılmaktadır. Bazen eylem öznesi ve eylem nesnesi ifadeleri sorumluluk öznesi ve sorumluluk nesnesi ifadelerinden ayırt edilmektedir. Buna karşın Wendell Wallch ve Colin Allen “yapay ahlaki faktörlerden” den söz etmektedir. (Wallach & Allen, 2010, s. 4). Ahlaki özneler ve nesneler arasındaki ayrım, teknik sistemlerin statüsünü daha kesin bir şekilde belirlemek için yapılmaktadır. Özneler eylemde bulunabildikleri için sosyal yapı üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir; nesneler ise sadece ahlaki olarak değerlendirilebilen (ya da değerlendirilemeyen) şeylerdir (Floridi & Sanders, 2004, s. 14).⁸

Eğer makine etiği deyimi, etik makine ve etik makineler için gerekli olan becerileri ifade edecek şekilde kullanılırsa anlamlı olabilir. Şimdi asıl can alıcı soru şudur: *Etik makineler mümkün müdür?* Belirtmek gerekir ki, makine etiği, insanların (potansiyel olarak ahlaki) makineler için etiği olarak değil, daha ziyade bir makinenin, yani aynı zamanda gerekli olan tüm ihtiyaçları karşılayan bir makinenin etiği olarak anlaşıldığında gerçek bir işleve sahip olabilir. Matthias Rath’ında vurguladığı gibi, “etik failer olarak onlar [makineler] sadece kurallara uymakla kalmayıp aynı zamanda onları anlayabiliyorlarsa”, onlardan etik bir fail olarak söz edilebilir (Rath, 2019, s. 227).,

Etiğin teknik sistemlerle nasıl ilişkilendirildiği sorusuna yönelik en az iki yaklaşım vardır. Bunlardan ilki, temel bir insan etiğine dayanır ve insani etik ilkeler makinelere uygulanmaya çalışılır (*özdeşlik* kuramı). Bu bağlamda belirli etik değerlerin veya bunları tartma yeteneğinin makinelerde uygulanması gerektiği söylenir.⁹

⁷ YZ tartışmalarında sıkça gündeme gelen “agent” sözcüğünün “insani fail” olarak kullanımı doğrudan ahlaki sorumluluğa gönderme yapmaz (Kantar, 2023, s. 202, 208).

⁸ Burada vurgulanan daha ziyade sürekli yeni şeyler öğrenebilen ve bu bilgilerden çıkarım yapabilen bir sistemdir.

⁹ Makinelerin tarafsızlığı veya içsel değeri ile ilgili meselede, insanla eşitlenmek olmasa da en azından onunla karşılaştırılabilir olan, makinelerin özerk bir iradesini oluşturmak kastedilir; bu nedenle, daha geniş bir etik anlayışı lehine modern

Makine etiğine yönelik ikinci bir yaklaşım ise analogiler yoluyla düşünmek, yani teknik sistemlerin olası sınırlayıcı faktörlerini (en azından insanlarla doğrudan karşılaştırmalı olarak) en başından itibaren düşünmek ve etik yetenek ve özelliklerin olası uygulamalarını bunlara uyarlamakla ilgilidir. Buna göre makineler en iyi ihtimalle insana benzer düşünme, bilinç vb. biçimler üretebilir. Örneğin Thomas Powers, kendiliğinden bağımsız olarak düşünebilen ve yargılayan teknik sistemlerin varsayılmasının doğru olmadığını, bunun yerine insanların etik değerlendirmelerini simüle edebildiği sistemlerden söz edilmesi gerektiğini savunur. Bu, yaklaşım aynı zamanda *zayıf YZ*'nin bir biçimine karşılık gelir:

Ancak daha derin anlamda etikten söz edebilmek için makinelerin, ahlaki açıdan belli bir fayda veya zarara vesile olan veya bunlardan kaçınan eylemle sonuçlanan pratik akıl yürütme gibi bir şeye sahip olması gerekir. Dolayısıyla makine etiğinin temel sorusu, makinelerin bir etik müzakere simülasyonu sergileyip sergileyemeyeceğidir (Powers, 2011, s. 464).

Radikal bir tavrı benimseyen bir kısım yazara göre ise, etik makinelerin varlığından, onlar insan olmadığı sürece söz edilemez (Benossi & Bernecker, 2022b, s. 159).¹⁰ Örneğin Moor, yakın gelecekte makinelerin tam etik failer haline gelip gelmeyeceği sorusuna yanıt bulunamayacağı kanaatinde (Moor, 2006, s. 18).

Makine etiğinin kapsamını belirleyen YZ'nin eyleyen bir ahlaki özne olup olmadığı hakkındaki tartışmalar nihayetinde kimin kim adına karar vereceğinin belirlenmesindeki zorluğu ima eder. Zira verilecek cevap, kimin ya da neyin eyleyen özne/fail olduğunu ve dolayısıyla sorumluluğun

etiğın insan merkezli odağını terk etmesi beklenmektedir. Yukarıda altı çizildiği gibi makineler ve YZ söz konusu olduğunda etik çabalar iki noktada toplanabilir: bir yandan, aynı zamanda düşünebilmesi, karar verebilmesi ve etik olarak hareket edebilmesi gereken, giderek daha karmaşık hale gelen teknik sistemlere hangi özellik ve yeteneklerin atfedilebileceği ve atfedilmesi gerektiği sorusuna cevap aramak; öte yandan da etiğın konusu veya etik çabaların genel/nihai amacına yönelik değerlendirmelerde bulunmak.

¹⁰ Genelde zeki makinelerin veya robotların ahlaki faillikleri ya onların karar vermek için gereken duygusal iç yaşamdan yoksun oldukları, ya da özgür iradelerinin, yani benzer koşullarda başka türlü davranmayı seçme yeteneklerinin yetersizliğine dayandırılarak reddedilir. Katı deterministlerden bağdaştırmacılara değin bu sorunun etiğın hala tartıştığı bir sorun olduğunu hatırlamamız gerekir. Elbette, ahlaki fail/faktör olan robotlara sahip olmanın arzu edilip edilmeyeceği ve neden arzu edileceği başka bir tartışma konusudur.

kime ait olduğunu belirleyecektir. Bu sebeple biz teknik sistemlerle uğraşırken insanlar tarafından insanlar için oluşturulan bir etiğe mi, yoksa makineler için insanlar tarafından oluşturulan bir makine etiğine mi muhtacız? İkinci şık nihayet hem makinelerin hem de insanların ahlaki nesneler olduğu gerçek bir makine etiğine kapıları aralayacaktır. Ancak bu aşamada bir noktanın altını çizmekte fayda vardır: çoğu kez etiğin, insanlar tarafından insanlar için yapılmış, kayıtsız şartsız ve öncelikle kendi varoluşsal ve yaşamsal kapasitelerinin gelişmesine hizmet eden, hatta etik makineler söz konusu olduğunda bile, iyi ve mutlu bir yaşama dair taslaklar oluşturan disipliner bir yapı olduğu göz ardı edilmektedir (Steinfath, 2013, s. 191). Makine etiği söylemlerinde, özellikle de YZ'nin geliştirilmesinde, çoğu zaman odak noktası yalnızca teknik fizibilite olmakta ve iyi bir yaşam tarzının nasıl olması gerektiği sorusu bazen bir makalenin ya da kitabın son cümlesinde yer alan sığ bir açık soru olarak kalmaktadır. Ancak bu durum daha çok ekonomik kaygılardan kaynaklanmaktadır. YZ etiğine ilişkin tartışmalarda sıklıkla sorun belirli toplumsal geleneklerce belirlenen ahlaki açıdan doğru davranışlarla sınırlandırılır. Oysa sorun aynı zamanda ve esas olarak etiğin temel amacıdır; yani *iyi, başarılı bir yaşamla*. Etiğin, insanlar tarafından insanlar için yapılmış, kayıtsız şartsız ve öncelikle kendi refahlarına hizmet eden, hatta etik makineler söz konusu olduğunda bile, bir yapı olarak kalıp kalmayacağı hala tartışma konusudur (Neumaier, 1994, s. 43).

Şimdi, bu arka plan üzerine Kant'ın ödev ahlakının YZ ile ne şekilde örtüştürülebileceğini tartışmaya açabiliriz. Tartışma Kant'ın kendimize karşı ve başkalarına (ahlaki muhatabımıza) karşı ödevlerimizi adlandırmaya çalıştığı ödevler sınıflandırmasını da içermelidir. Çünkü Kant ödevleri sınıflandırırken *Ahlak Metafiziği'nin Erdem Öğretisi* bölümünde aynı zamanda ödev olarak değerlendirebileceğimiz “amaç”tan bahseder (Kant, 1983a, s. 382). Etik alanda amaçların vurgulanması, öncelikle, YZ'nin ahlaki özneliliğinin değerlendirilmesine *amaçlara yönelik eylemselliğinin kapasitesinin* sorgulanmasını ekler. Böylece ahlaki özne olmanın koşulunda amaçlar belirleyebilme (nihai amaca göre eyleme) gücünün önemi de ortaya konulmuş olur. İkinci olarak ise Kant'ın erdem öğretisinin sunduğu geniş çerçeve YZ'nin ahlaki muhatap konumunu detaylandırmamızın yolunu açar. Amaçlarımız ve ideallerimiz doğrultusunda YZ'ye karşı ahlaki ödevlerimiz nelerdir? Bu bağlamda Kant'ın etiği açısından emin olabileceğimiz tek nokta,

insan hayatına ve onun rasyonel doğasına saygı ile tutarlı olduğu sürece YZ'nin potansiyellerini geliştirmesine müsaade edeceğidir.

3. Kant'ın Etiğinin Ana İlkelerinin Yapay Zekâya Uyarlanması

3.1. Rasyonel Varlık Olarak İnsan ve Yapay Zekâ

Kant'ın felsefi sistemi, merkezine insan varoluşunu ve kapasitesini yerleştiren insan merkezli bir etik çerçeveye sahiptir. Ancak Kant insanı öncelikle rasyonel varlık olarak ele alır. Bu sebeple onun etik sisteminin ahlaki kavramları ve ilkeleri zorunlu ve *a priori* bir niteliğe bürünür, dolayısıyla da tüm rasyonel varlıklar için geçerlilik talebiyle ortaya çıkarlar.

İnsan, Kant'a göre yalnızca düşünülür dünyaya ait saf bir akıl varlığı olmayıp aynı zamanda duyular dünyasına ait bir varlık olduğundan onun duyusal güdü ve eğilimleri ödevle karşı dururlar. *Ödev* ile *eğilim* arasındaki çatışmanın temelinde, eğilimin eylemi belirleyen yegâne neden olma isteği yatar. Ödev açısından bakıldığında eylemlerimiz ya “ödevle karşı” ya da “ödevle uygun”dur. Sonuncusu “eğilimden kaynaklanır” ise sadece *yasall/egal* olur ancak asla *ahlaki* olamaz (Çilingir, 2003, s. 1).¹¹ Kant'ın aradığı ödevle uygun ve aynı zamanda “ödevden dolayı/gereği” olan eylemdir. Zira yalnızca böyle bir eylem gerçek anlamda ödev niteliğine sahiptir, yani “*yasaya saygı gereği yapılan bir eylemin zorunluluğunu*” içerir (Kant, 1983b, s. 14).¹² Böyle bir ahlaki eylem, değerini onu belirleyen maksimden alır.¹³

Maksim, iradenin öznel nedenidir, nesnel ilke ise *pratik yasadır* (Kant, 1983b, s. 27). Gerçi maksimler ilkedirler ama nesnel geçerliliğe sahip

¹¹ Kant eğilimlerin bütününe tatminini “mutluluk” olarak adlandırır ve onu ahlaklılığın tam karşısına koyar. Ancak Kant'a göre, “mutluluk ilkesinin ahlâklılık ilkesinden bu *ayırddilmesi*, hemen ikisinin *karşı karşıya bulunduğu* anlamına gelmez; saf pratik aklın istediği, kişinin mutluluk isteminden *vazgeçmesi* değil, yalnızca ödev söz konusu olduğu zaman mutluluğu *hiç hesaba katmamaktır*” (Kant, 1983, s. 166).

¹² Tanrı ve melekler gibi diğer rasyonel varlıklar, zaten ahlak yasasıyla tam bir uyum içinde olan ilahi ya da kutsal iradelerdir. “Maksimleri özerkliğinin yasalarıyla zorunlu olarak uyuşan irade, *kutsal* bir irade, kayıtsız-şartsız iyi olan iradedir. Kayıtsız-şartsız iyi olmayan iradenin özerklik ilkesine bağlılığı (ahlâksal zorlanma) *yükümlülüktür*. Bundan dolayı bu, kutsal varlığa yüklenemez.” (Kant, 1983b, s. 86) Dolayısıyla ödev Tanrı ve melekler için söz konusu değildir. Oysa insani irade her zaman kaçınılmaz olarak ödev gereği davranmak zorunda değildir. Bu yüzden *ödev* kavramı kendinde “yasalara uygun özgür bir ihtiyara (*Willkür*) yönelik bir zorlamayı” içerir (Kant, 1983b, s. 379).

¹³ Burada ahlâki eylemin belirleme nedeni kendiliğinden bizi uyaran herhangi bir eğilim değil, tersine yasaya karşı gösterilen *saygı* fenomenidir.

olmadıklarından henüz buyruk (*Imperativ*) olarak geçerlilik taşımazlar. Pratik ilkeler buna karşın “buyrukturlar”, yani bir eylem için *gerekliliği* ya da *nesnel bir zorlamayı* dile getirirler. Böylece nesnel bakımdan zorunlu olduğu bilinen eylemler, öznel olarak rastlantısaldir ve böyle bir iradenin nesnel yasalara uygun olarak belirlenmesi *zorlamadır*: İradeyi zorladığı oranda nesnel bir ilkenin tasarımına emir (aklın emri), bu emrin formülüne de *buyruk* denir (Kant, 1983b, s. 27). Buyruklar ya *koşulludur*, yani onlar bir eylemi herhangi bir amaca erişmek için zorunlu bir araç olarak buyururlar; ya da *kesindirler*. Kesin buyruk (“ahlâki emir”) her koşul altında, her akıllı varlık için geçerlidir. Çünkü o, “eylemin içeriği” ile değil, “ilkenin biçimi” ile, dolayısıyla maksimlerin tam bir belirlenimiyle ilgilidir. Böylece ahlâki yargılaşmanın yasal biçimi, ilkelerin elverişliliği/genelleştirilebilirliği veya elverişsizliği talebinde kendini gösterir ve şu şekli alır: “*Yalnızca, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre davran.*” (Kant, 1983b, s. 51) Kesin buyruğun maksimlere uygulanmasıyla Kant ahlâki olanla ahlâki olmayan arasında açık bir ayrım yapar. Son tahlilde kendi maksimimizin bir doğa yasası olmasını *isteye-bilmemiz-gerekir*.

Görüldüğü gibi, Kant'ın ahlak kuramı rasyonel varlık olarak insan etrafında şekillenir. Ancak sorunu açıklığa kavuşturmak için ilkin *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*’nde ortaya koyulan sonra da son dönem eserlerinden *Ahlak Metafiziği*’nin “Erdem Öğretisi” bölümünde ayrıntılı bir şekilde çözümlenen ödev sınıflandırmasına bakmak gerekir. *Temellendirme*’de Kant genel olarak kişinin kendine karşı ödevleri ve başkalarına karşı ödevleri ayrımını yaptıktan sonra, onları yeniden *tam (yetkin)* ve *tam (yetkin) olmayan* diye tekrar iki alt bölüme ayırarak ödevin dört şeklini ortaya koyar: 1) Kişinin kendine karşı tam ödevi (intihar); 2) kişinin başkalarına karşı tam ödevi (söz verme); 3) kişinin kendine karşı tam olmayan ödevi (yetilerini geliştirme); 4) kişinin başkalarına karşı tam olmayan ödevi (yardımseverlik). (Kant, 1983b, ss. 61-62)

Ahlak Metafiziği’ne gelindiğinde Kant, *Temellendirme* ve ikinci *Eleştiri*’de olmayan, “aynı zamanda ödev olan amaç” kavramını ortaya koyar. Bu şekilde *Ahlak Metafiziği*’nin *Erdem Öğretisi*’nin ödev öğretisi *amaç öğretisi*ne dönüşür. Bakıldığında, *Ahlak Metafiziği*’nde hem olgusal hem de sistematik olarak çok daha karmaşık bir tablo ortaya çıkar. Bu durum daha ziyade zorunlu amaçların etiğe dâhil edilmesinden ve etiği hukuktan ayırt

etme maksadından kaynaklanır. Böylece, etik ödevler önce yasal/hukuki ödevlerden ayırt edilir ve ardından özel erdem ödevleri sınıfı etik ödevler içinde yer verilir. Bununla birlikte, tam ve tam olmayan arasındaki karşıtlık, etik ödevler ve yasal ödevler arasındaki daha temel ayrımın da bir özelliği olarak tespit edilir. Nihayet iki erdem ödevi zikredilir: *kişinin kendi yetkinliği* ve *başkalarının mutluluğu* (Kant, 1983a, ss. 386-387). Bunlar daha sonra erdem ödevleri olarak nitelendirilir (Kant, 1983f, s. 522). Etik ve hukuk ayrımından hareketle, etğin eylemler için yasalar koymayacağını altı çizilir (Kant, 1983f, s. 519). Üstelik hukukta *dışsal*, etikte ise *içsel* özgürlük söz konusudur (Kant, 1983f, s. 538). Hak (hukuk) öğretisinin üstün ilkesi analitik, erdem öğretisinininki ise sentetiktir (Kant, 1983f, s. 527). Ayrıca, etik ödevlere *geniş* bir eylem alanı, hukuki ödevlere ise *dar* bir sorumluluk atfedilir ((Kant, 1983f, s. 520), (Kant, 1983b, s. 74)).¹⁴ *Ahlak Metafiziği*'nde tam ödevler, her ne kadar erdem ödevleri olsalar ve etik ödevler eylemler için değil sadece maksimler için yasalar koysalar da, tıpkı hukuki ödevler gibi ne istisnalara ne de farklı açılımlara müsaade ederler. Bunlar, sadece ihmal-lerle ilgili oldukları için “negatif ödevlerdir”, bu nedenle yasaklayıcı bir karaktere sahiptirler (Kant, 1983f, s. 553).¹⁵ Kant'ın burada özellikle *doğrudan* ve *dolaylı ödevler* arasında bir ayrımı yaptığına şahit oluruz ((Kant, 1983f, ss. 516-517), (Julius, 2010, s. 520)). Doğrudan ödevler ya kendimize karşı ödevler ya da diğer insanlara karşı ödevler olarak yalnızca insanlar arasındaki ilişkilere yöneliktir. İnsanlar arasındaki ilişkileri diğer canlılarla olan

¹⁴ Yetkin/tam ama dar ödevler, bir maksimin evrensel bir yasa haline gelmesini hayal etmenin imkansızlığından kaynaklanır. Eksik, tam görevler, söz konusu maksimin evrensel bir yasa haline gelmesinin istenmemesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁵ *Ahlak Metafiziği*'nin *Erdem Öğretisi*'nde tam ödevler, a) “hayvani bir varlık olarak” kişinin kendine karşı ödevleri (intiha, doğaya aykırı şehvet ve yiyecek ve içecek bağımlılıkla ilgili olanlar: (Kant, 1983f, ss. 553-560) ve b) “ahlaki bir varlık olarak” ödevleri (yalan, açgözlülük ve dalkavukluğa karşı olma: (Kant, 1983f, ss. 562-571), şeklinde örneklendirilir. Kant, *Erdem Öğretisi*'nin ikinci kısmında başkalarına karşı erdem ödevleri, “yalnızca insan olarak” başkalarına karşı ödevleri (sevgi ödevi (Kant, 1983f, ss. 584-595), hayırseverlik ödevi (Kant, 1983f, ss. 588-590), minnettarlık ödevi (Kant, 1983f, s. 592) ve duygudaşlık ödevi (Kant, 1983f, ss. 593-595) ve insanlığa karşı olan nefrete karşı koyma (Kant, 1983f, s. 596) diye sınıflandırır. Diğer insanlara karşı erdem ödevleri “onlara duyulan saygıdan” (Kant, 1983f, ss. 600-603) ve engellenmesi gereken kibir, iftira ve alay gibi duygulardan (Kant, 1983f, ss. 603-605) kaynaklanır.

ilişkilerden ayıran şey, bu ilişkilerin hem doğrudan haklar hem de doğrudan ödevler içermesidir (Kant, 1983f, s. 577).

Sonuç olarak, buraya kadarki açıklamalara göre, ödevler ne kadar farklı biçimde şekillenmiş olursa olsun, zeki makinelerin veya robotların davranışları/hareketleri yalnızca “ödev gereği” davranma potansiyeline bağlı olarak ahlaki bir değerlendirmenin konusu olabilir. Bu potansiyeli daha iyi kavrayabilmek ve Kant'ın ahlaki özne anlayışını daha iyi ortaya koyabilmek için özerklik ve özgürlük kavramlarının çözümlenmesine dönmemiz gerekir.

3.2. İradenin Özerkliği ve Özgürlüğü

İrade (isteme), Kant'ta esas olarak, akıllı bir varlığın “yasaların tasarımına göre”, yani “ilkelere göre” eylemde bulunma yetisidir (Kant, 1983b, ss. 40-41). Buna göre irade, akıl sahibi varlık olmaları hasebiyle “canlı varlıkların bir tür nedenselliği”dir (Kant, 1983b, s. 81). Eğer saf irade bizzat yasa ise, o zaman *özgür* bir neden olarak kavranmalıdır. Bu yüzden ahlâk yasası “özgürlük aracılığıyla olan nedenselliğin bir yasası”dır. Ancak irade eylemlerle değil, tersine dolaysız bir şekilde eylemlerin maksimleri için yasa koymayla ilgilidir. Bu anlamda irade ve pratik akıl Kant'ta özdeş kavramlardır.

Ahlâk ilkesi, insan akıl sahibi bir varlık olduğuna göre, özerk iradeye dayanmak zorundadır; aksi takdirde o duyusal güdüler, bir başka deyişle, mutluluk tarafından belirlenmiş olur ki, bu da *iradenin yaderkliğinden* başka bir şey değildir. Kant'a göre, iradenin *özerkliği* bütün ahlâk yasalarının ve bu yasalara uygun ödevlerin tek ilkesidir. Ahlâk buyruklarının ışığı altında “özerklik formülü” birinci (genel yasalılık) ve ikinci (kendi başına amaç) formülün birleşiminden türetilmiştir: “Öyle davran ki, *“maksimleri aracılığıyla iraden kendisini aynı zamanda genel bir yasa koyucu olarak görebilsin.”* (Kant, 1983b, s. 67). *Pratik Aklın Eleştirisi*’nde saf pratik aklın temel yasası bu özerklik formülünün bir türü olarak şu şekilde formüle edilir: “Öyle davran ki, senin iradenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasa koymanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin.” (Kant, 1983c, s. 140).¹⁶

¹⁶ Kant, GMS ve KpV’de iradenin kendisinden özgür olarak bahsederken, MS’de “özgür seçim/ihtiyar (Willkür)” kavramını ortaya atar. Genel olarak bakıldığında, MS’ye göre, irade yasa koyma yetisidir. Bu sebeple irade ne özgür ne de özgür olmayan diye adlandırılabilir, zira irade eylemlerle değil eylemlerin maksimleri için yasa koymayla ilgilidir (Kant, 1983f, s. 308). Yani irade tek tek davranışları değil, ihtiyarı belirleme yetisidir.

Ahlâk yasası kendi yasasını koymak suretiyle iradenin özerkliğini, yani kendi kendisini belirlemesini talep eder. İşte bu *özerk ahlâk yasası* iradeye ve dolayısıyla insana biricik *değerini* kazandıran ve onu *kendi başına amaç* kılan şeydir. Duyusal varlık olarak insan doğa mekanizmine tabidir, ama akıl varlığı olarak onu aşar. Böylece bir yandan özgür ve doğa nedenselliğinden bağımsız bir şekilde eylemde bulunan, öte yandan yasa koyucu ve kendi başına amaç olan insan aynı zamanda amaç olmadan başka bir şey için yalnızca araç olarak kullanılmanın yolunu kapatarak gerçek *kışılığına* kavuşmuş olur (Wood & O'Neill, 1998, s. 193).¹⁷

Kant birinci *Eleştiride*, özgürlüğün düşünülebilme imkânını transendental özgürlük kavramı altında ele alır. Teorik sahada ortaya konan bu düşünülme imkânı eğer insan ahlâki bir varlık olarak kendi eylemlerinden sorumlu tutulacaksa yeterli değildir. Transendental özgürlük kavramı açısından *pratik özgürlük*, iradenin, duyusal güdülerin *zorlamasından* bağımsız olmasıdır. Bu ise doğa nedenselliğinden farklı bir etkililik olarak insan iradesini şart koşar. Lakin iradenin içeriksel ilkelerden bağımsız olması özgürlüğün yalnızca belli bir yönünü gösterir:

Ahlâklılığın tek ilkesi, yasanın her türlü içerikten (yani arzu edilen bir nesneden) bağımsız olmasından ve yine de iradenin sırf, bir maksimin alabileceği genel bir yasa koyucu biçim tarafından belirlenmesinden ibarettir. Bu *bağımsızlık* ise *olumsuz* anlamda özgürlüktür, oysa saf olarak pratik aklın bu *kendi kendine yasa koyması*, *olumlu* anlamda özgürlüktür. Böylece ahlâk yasası saf pratik aklın *özerkliğinden*, yani özgürlüğün özerkliğinden başka bir şey ifade etmez (Kant, 1983c, s. 144).

İradenin *nedenselliği* bu şekilde yasa kavramını da içeren özgür bir nedensellik olarak belirlenir. Yani irade olumlu anlamda ancak kendi kendini belirlediğinde özgürdür ve gerçek özgür irade kendi yasasını kendi koyar.

Şimdi, kabul etmek gerekir ki, Kant'ın özerklik ve özgürlük anlayışlarının, YZ'nin davranışlarını değerlendirirken kullanılan özerklik kavramıyla

¹⁷ Wood insanlığın ya da akıllı doğanın (çünkü burada insan biyolojik türe atıfta bulunmaz) üzerimizde ahlaki bir talepte bulunmasını temellendiren bu ilkeye “kışileştirme ilkesi” (*personification principle*) adını verir. Kendimize ve başkalarına saygı talebi ahlaki *kışiye* karşı saygı talebidir ve bu başkalarına karşı ödevlerimizi de temellendirir. Wood'a göre YZ'yi değerlendirirken kişi olarak taşıdığı insanlığın olanağına dönmemiz gerekmektedir. Ayrıca bkz. (Franke, 2022, s. 41).

örtüşmesi mümkün değildir (Benossi & Bernecker, 2022a, s. 156). Çünkü, (güçlü) YZ ya da bir robot tamamen ön bilgisine bağımlı olmadığında, yani yalnızca kendi algılarından gelen bilgileri entegre edebildiğinde özerk olarak kabul edilir ((Ulgen, 2017, s. 60), (Russell & Norvig, 2012, s. 65)). Üstelik Kant'ın son eserleri olan *Din Yazısı* ve *Ahlak Metafiziği*'nde irade ve ihtiyar/tercih (*Wille und Willkür*) ayrımından hareketle ortaya koyduğu “ihtiyari özerklik” kavramı da YZ'deki özerklikten oldukça farklıdır. Zira ihtiyari özerklik, insan ve insan olmayan hayvanların ihtiyaç ve dürtülerine dayalı tercihlerde bulunma ve eylemleri başlatma becerisinden oluşur ki böyle bir özerklik (henüz) YZ'ye atfedilemez (Wood & O'Neill, 1998, s. 72).

Yasaların tasavvuruna/temsiline uygun hareket etme şeklinde tanımlanan irade, robotlara kolayca uygulanabilir gibi görünse de burada da pratik akıl yetisinin belirleyiciliği göz ardı edilmemelidir. Çünkü robotların ve (zayıf) YZ'lerin ister programlanmış ister öğrenilmiş olsun, tabi oldukları kurallar esas itibarıyla kendilerine yüklenildiği şekilde takip ettikleri kurallardır. Yani onların yasalar veya kuralların tasavvurları temelinde hareket ettiklerini iddia etmek mümkün görünmez. Dahası, robotların bahsi geçen hareketleri hayvanların hareketlerine benzetilebilir çünkü benzer bir durum hayvanlar için de geçerlidir. Keza onların, yasaların kaynağı olan akıldan mahrum bir şekilde içgüdüleri ve ihtiyaçları tarafından, mekanik bir nedensellik ile yönlendirildiği düşünülebilir. Kısaca, YZ'ye yüklenmiş davranış kuralları irade dışı içgüdü'nün statüsüne sahiptir.

Özetlersek, denilebilir ki, Kant'ın etiği ve irade kavramı bağlamında, hayvanlara da irade atfedemeyeceğimiz düşünüldüğünde, YZ veya robotların rasyonel failer (ahlaki özneler) olarak nitelendirilebileceği iki olası yol mevcuttur: ya onlar zeki/akıllı varlıklar olarak kutsal iradeye sahip varsayılacaklardır; ki bu durumda özerklikten ve özgür iradede söz etmek anlamsızdır. Ya da akıllı varlık olan insanın iradesine; yani pratik akıldan gelen “özgürlüğün özerkliğine” sahip olacaklardır. İkinci durum verili/hazır bulunan kurallara göre hareket eden ya da kendi algılarından çıkardığı/öğrendiği bilgilere göre hareket eden bir varlık için geçerli görünmemektedir. Her iki durumda da yapay zekâ temelli makineler Kantçı anlamda ahlaki failer olarak nitelendirilemez (Benossi & Bernecker, 2022b, s. 156). Özerklik ve irade kavramlarını müteakip Kant etiğinde YZ'nin konumunu değerlendirirken detaylı çözümlememiz gereken son unsur yukarıda kesin buyruğun ikinci

formülünde değinilen ahlaki faalin kişiliğinde taşıdığı insanlık sebebiyle “kendi başına amaç” olmasıdır. Kendi başına amaç olan akıllı varlıkların diğer akıllı varlıklardan ahlaki talebi, saygıdır. Saygı ahlaki bir duygudur ve göreceğimiz gibi farklı duyguları da içinde taşır. Peki YZ ahlaki bir duyguya sahip olabilir mi? (Schönecker, 2022, s. 169)

3.3. Kendi Başına Amaç ve Saygının Konusu Olma

Eğer insan, eylemleri yalnızca eğilimler tarafından belirlenen duysal bir varlık değilse ve aynı zamanda akıllı bir iradenin koyduğu bir amacı gerçekleştirmek zorundaysa, o zaman akıllı varlıkları sırf araç olarak dikkate alan bir eylemde bulunamaz. Kant’ın tabiriyle;

Yaratılmış dünyada her şeyi insan, isterse ve elindeyse, *sırf araç* olarak kullanabilir; yalnızca insan ve onunla birlikte her akıllı yaratık, *kendi başına amaçtır*. Yani o, özgürlüğünün özerkliği sayesinde, kutsal olan ahlâk yasasının öznesidir (Kant, 1983c, s. 210).

Nesnel amaç belirleme yetisi olarak *saf pratik akıl*, bütün akıllı amaçları özgürlük idesi altında toplamaya çalışır. Buradan insan bütün akıllı amaçları sistematik olarak birleştirmeye yönelik bir *ilgiye* sahip olur. Akıllı varlıkların sistematik bağlantısı ancak toplumsal yasalar sayesinde gerçekleşeceğinden, kendi başına amaç ve yasa koyucu akıllı varlık düşüncesi zorunlu olarak bizi, kendi maksimimizi genel bir yasa olarak görme isteğine, bu da erişmek zorunda olduğumuz bütün amaçların sistematik bir birliği olan bir “*amaçlar krallığı*” kavramına götürür ((Kant, 1983b, s. 66; Schönecker, 2022, s. 169)).

Bilindiği gibi, *saygı* Kant’ta bütün eğilimleri bir kenara iterek ahlâk yasasına uymayı sağlayan temel güdü işlevi görür. Kant, *Ahlak Metafizikinde* saygının bileşenleri diyebileceğimiz duygulardan söz eder: *ahlaki duygu, vicdan, komşu sevgisi (yardımseverlik)* ve *kişinin kendisine duyduğu saygı (özsaygı)* (Kant, 1983f, ss. 530-531). Genel olarak *ahlaki duygular*, arzu- dan veya yasanın tasavvurundan önce gelmezler. Buna karşın, eğilimlerden kaynaklanan hazlar arzudan ve maksimden önce gelebilir. Bunlar, ödev (saygı) kavramına karşı estetik duyarlılık açısından karakterize edilirler. Bahsi geçen duygular ayrıca “zihnin ödev kavramından etkilenmeye yönelik *özel* yatınlıkları” olarak nitelendirilir (Kant, 1983f, s. 530).

Davranışlarımız için nesnel kurallar koyan ve eylemlerimizi yargılayarak mahkûm eden pratik akıldır. Ancak *vicdan* söz konusu olduğunda

belirli yargıları ortaya koyan yargılama yetisi kastedilmektedir. Bunlar öznel yargılar olduğu için nesnel olarak ödevimizin ne olduğuyla değil, daha ziyade eyleme yol açan bir maksimin pratik akla sunulup sunulmadığıyla ilgilidirler. Dolayısıyla Kant, bir iç mahkeme metaforu üzerinden, savcı rolünü pratik aklın kendisine atfetmektedir. Buna karşılık vicdan, bu iç yargıcın sesine kulak vermemiz ya da bu iç mahkemenin bilincidir (Kant, 1983f, s. 531), (Kant, 1983f, s. 573). Başka bir deyişle, vicdan, bu iç mahkemenin kararlarını dinlememizi sağlayan ve dolayısıyla eylemlerimizin ödevlerimize uygun olup olmadığına karar vermemize, pişmanlık duymamıza veya sevinmemize sebep olan doğal bir yatkınlıktır (Kant, 1983d, s. 573). *Komşu sevgisi*, *Ahlak Metafizigi*'nde sunulan üçüncü ahlakî duygudur. Başkalarına maddi refahları için doğrudan ve manevi refahları için dolaylı olarak yardım etme anlamında yardımsever olma ödeviyle ilgilidir (Kant, 1983f, ss. 573-574). Ancak Kant, yardımseverliğin komşularımıza yönelik pratik sevgiyle karıştırılmamasını söyler. Eğer bu şekilde hareket edersek, sadece eğilimlerimize göre hareket etmiş oluruz ve artık eğilimimiz kalmadığı anda başkalarına yardım etmeyi bırakabiliriz (Bauer, 2018, s. 36), (Jaarsma vd., 2012, s. 271).¹⁸ *Ahlak Metafizigi*'nde son olarak, *kendine saygı* (ya da *özsaygı*) kavramı irdelenir. Özsaygı, kendi içimizdeki insanlığa saygı duyma ödevimize yardımcı olan kendine yönelik bir duygudur (Kant, 1983f, ss. 530 ve 534).

Sonuç olarak Kant; başkasına saygıya, öz-saygıya, vicdana ve komşu sevgisine yurgu yaparak ahlakî duygunun ahlakî fail için vazgeçilmez olduğunu göstermiştir. YZ için ahlakî duygulanımın olanağı reddedildiğinde, YZ'nin doğal ahlakî failliğin koşullarını taşımadığı iddiası bütünüyle savunulmuş olur. Ancak, tam bu noktada Kant'ın felsefesinin sınırları içinde kalarak, yeni bir olanağı sorgulamaya başlayabiliriz. YZ'yi verili/dışsal kuralları uygulayarak işleyen bir makine olarak yargılamamıza rağmen onu bir kendinde amaç olarak ya da amaçlar doğrultusunda hareket eden bir varlık olarak *yorumlamamız* mümkün olabilir mi? Bu sorunun cevabı, ahlakî fail olamasalar da ahlakî muhatabımız olarak YZ'lerin konumunu belirlememizi sağlayacaktır. Üçüncü *Eleştir*i'nin ikinci bölümünde Kant mekanik yasalara göre işleyen bir doğanın teleolojik yorumunun nasıl mümkün olduğunu göstermeye çalışır. Eğer, yukarıdaki yorumların YZ'nin doğası için de geçerli olabileceğini varsayarsak YZ'ye karşı ahlakî bir tutum

¹⁸ Çoğu yazar sevgi duygusunda bir tür sosyal bağlılık duygusu koşulu varsayar.

geliştirebiliriz. Fakat öncelikle Kant'ın rasyonellik atfedemediğimiz, insan olmayan canlı varlıklara, hatta doğanın bütününe karşı ahlaki tavrımızın ne olması gerektiğine dair görüşlerine bakmalıyız. Kant bu görüşlerini yine ödevlerin çeşitliliğini tartışırken ortaya koyar.

4. YZ'yı Ahlaki Muhatap Olarak Görmenin İmkânı: Canlı ve Cansız Doğaya/Varlıklara Karşı Ödevlerimiz

Kant; hayvan, bitki ya da doğanın bütünü gibi rasyonel olmayan varlıklara yönelik olarak öncelikli yaklaşımı, onlara karşı doğrudan ödevimizin olmadığını söylemektedir. Onlar, kendi varlıklarına duyulan saygı gereği veya kendi iyilikleri için değil, bizim iyiliğimiz için *kendimize karşı ödevlerimizin konusudurlar* (Kant, 2003, s. 273).¹⁹ Buna göre, örneğin doğada güzel olanın yok edilmesinden kaçınmamızın nedeni de, bunun kendi amaç ve çıkarlarımızdan bağımsız olarak bir şeyi sevme yeteneğimizi zayıflatacak olmasıdır (Kant, 1983f, s. 578). Rasyonel olmayan hayvanlara zalimce davranmamamızın nedeni bunun bizi diğer insanların çektiği acılara karşı hoşgörülü kılacağıdır (Kant, 1983f, ss. 578-579). Sırf insanlarla sınırlandırılmış bir dünyada yaşamadığımıza ve öncelikle duyuşsal varlığımız olmak üzere yaşamımızın sürmesi canlı ve cansız doğaya bağımlı olduğuna göre onlara karşı yükümlülüklerimizin olmaması düşünülemez. Diğer bir deyişle, insanların hayatta kalabilmeleri ve dolayısıyla eylemde bulunabilmeleri doğal çevrelerine bağlı olduğundan, Kant'ın ahlak teorisi temelinde doğanın korunması için insanlara düşen temel ödevler mevcuttur. Örneğin, ekolojik sistemler tüm insan yaşamının temelini oluşturduğuna göre bunların korunması bir ödevdir.

Kant'a göre, doğanın korunması yalnızca insan yaşamının temelini güvence altına almaya yönelik bir ödev değildir, aynı zamanda *ahlaki olarak kendini koruma* ödevinin de gereğidir (Kant, 1983b, ss. 61-62). *Ahlak Metafiziği*'nin *Erdem Öğretisi* bölümünde Kant, insan dışı doğaya karşı doğrudan değil yalnızca dolaylı ödevlerimizin olduğunu söyler. Dahası, Kant'a göre, insanın doğaya karşı bu *dolaylı* ödevleri aslında *kendisine karşı* ödevleridir. Kant, önce hayvanlar üzerinden sorunu açar:

¹⁹ “Yaşlı bir atın veya köpeğin uzun süredir devam eden hizmetleri için (ev arkadaşları gibi) minnettarlık bile *dolaylı olarak* insanın ödevine aittir, yani bu hayvanlar *bakımından*, ancak *doğrudan* bakıldığında her zaman sadece insanın kendine *karşı* ödevidir.” (Kant, 1983f, s. 579)

Yaratıkların canlı, ama akılsız olan kısmıyla ilgili olarak, hayvanlara karşı şiddetli ve aynı zamanda zalimce muameleden kaçınma ödevi, insanın kendisine karşı olan ödeviyle çok daha içten karşıttır, çünkü böylece insanda onların acılarına karşı sempati körelir ve sonuç olarak diğer insanlarla ilişkilerde ahlaka çok yardımcı olan doğal bir eğilim zayıflar ve giderek sön- ner; her ne kadar hızlıca (ışkence yapılmadan) öldürülmeleri ya da kapasite- lerinin ötesinde çalıştırılmamaları (bu tür şeylere insanlar da katlanmak zorundadır) insanın güçlerine ait olsa da; öte yandan, sırf spekülasyon ama- cıyla yapılan ışıkceneli fiziksel deneyler, bunlar olmadan da sonuca ulaşıl- bilse bile, nefretle karşılanmalıdır. - Yaşlı bir atın ya da köpeğin (sanki ev arkadaşımışlar gibi) uzun süreli hizmetlerine duyulan minnettarlık bile *do- laylı* olarak insanın ödevine, yani *bu hayvanlara ilişkin* ödevine aittir, ama *doğrudan* düşünüldüğünde bu her zaman sadece insanın *kendisine karşı* ödevidir (Kant, 1983f, ss. 578-579).

Kant burada hayvanlara zalimce muamele edilmesini sadece hayvana verilen acı ve yaralar nedeniyle değil, bu tür bir muamelenin insan karakteri üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle kınamaktadır. Bu yüzden Kant, *Etik Üzerine Dersler*'de, "Hayvanlar insanlığa benzer (*analog*) varlıklar olduğu için, benzerlerimize karşı bu tür ödevleri yerine getirdiğimizde insanlığa karşı ödevlerimizi de yerine getirmiş oluruz." demektedir (Kant, 2003, s. 189).

Kant'a göre, başkalarına karşı iyi kalpli ve yardımsever olmamıza ve böylece onlara karşı doğrudan ahlaki ödevlerimizi yerine getirmemize yar- dımcı olan yetenek, hayvanlara yönelik şiddetli kötü muamele yüzünden zayıflamış ve uzun vadede tamamen "ortadan kaldırılmış" olabilir. Bu ne- denle, kendi ahlaki varlığını muhafaza etmek için, hayvanlara karşı merha- metli olmak kendime karşı ödevimdir.

Benzer bir durum, "doğada cansız olsa da güzel olanın" anlamsızca yok edilmesi durumunda görülebilir. Başkalarının acılarına duyulan merhamet değil, "bir şeyi yarar sağlama niyeti olmadan da sevme" yeteneği, doğanın kasıtlı ve gereksiz yere yok edilmesiyle baltalanmıştır (Kant, 1983f, s. 578). Kant'a göre, doğaya karşı doğrudan ödevlerimiz olduğu görüşü bir "*amfibo- liye*" dayanmaktadır, yani "insanın kendisine karşı ödevi olan şeyi başkala- rına karşı da bir ödev olarak kabul etme" eğilimine (Kant, 1983f, s. 578). Dolayısıyla, insan dışı doğanın korunmasına yönelik büyük ödev, nihai

olarak insanın kendisine karşı ahlaki ödevine dayanmaktadır. Bu sebeple denilebilir ki, insanlara karşı ödevlerimiz birçok durumda doğanın korunmasına yönelik talepleri haklı çıkarmak için yeterli argüman sunmaktadır. Ancak bizim cevabını aradığımız asıl soru, doğaya karşı insanlık fikrinin dayayımı olmadan ahlaki tavrımızın nasıl olabileceği ve bu bağlamda YZ'ye yaklaşımımızın nasıl olması gerektiğidir. YZ ve benzeri varlıkların ahlaki faillik potansiyellerini değerlendirmek için Kant'ın doğa anlayışına biraz daha yakından bakmamız gerekmektedir. Bu inceleme aynı zamanda bizim bütün olarak doğayla ilişkimizi belirlemek ve YZ'yi parçası olduğumuz doğa içine konumlandırmak için de bir perspektif sunacaktır.

Doğal süreçler Kant'a göre yalnızca mekanik nedensellikle işleyen yasalara başvurularak açıklanabilir. Zira doğa hakkındaki bilgimiz neden-sonuç ilişkilerini tanımaktan ibarettir. Ancak Kant bu mekanistik doğa anlayışını yeterli bulmaz:

Çünkü örneğin bir kuşun yapısı, kemiklerinin boşluğu, devim için kanatlarının ve yönlenmek için kuyruğunun konumu vb. gösterilir ve denir ki, tüm bunlar, tikel bir nedensellik türü, yani ereğin nedenselliği (*nexus finalis*) yardıma çağrılmadıkça, doğadaki salt *nexus effectivusa* göre en yüksek derecede olumsaldırlar (Kant, 1983e, s. 470).

Bir kuşun yapısı şaşırtıcı derecede işlevsel bir organizasyona sahiptir. Birlikte kuşun uymasını ve böylece tüm canlının varlığını ve hayatta kalmasını sağlayan organların bu amaçlı etkileşimi, organizmaların özel karakteristiğini ifade eder. Bir organizmanın parçaları, bir bütün olarak organizma içinde bir işleve sahip olmaları ve tüm canlının varlığına ve refahına yönelik bir amacı içermeleri gerçeğiyle karakterize edilmiş gibi görünmektedir. Kant'ın verdiği örnekte olduğu gibi, kuşun tek tek parçalarının bu işlevsel birliği yalnızca mekanik nedenlere referansla açıklanamaz. Canlı bir organizmanın organları tüm organizma içindeki işlevleri tarafından belirlendiği ve özellikleri bir anlamda tüm organizmanın özelliklerine bağlı kaldığı sürece, organizmayı basitçe maddenin özellikleri ve rastgele bileşimi tarafından belirlenmiş olarak değil, kendi kendini belirleyen ve amaçlı yapı olarak yorumlarız. Kant'ın *Felsefede Teleolojik İlkelerin Kullanımı Üzerine* adlı yazısında ifade ettiği gibi, “*Amaçların akılla doğrudan bir ilişkisi vardır [...].*” (Kant, 1983g, s. 167)”

Bununla birlikte, doğayı belli bir amaca göre üreten bir anlama yetisi

(müdrîke) deneyimimiz olmadığı gibi, doğanın kendisinde içkin olan ve bir amaca göre hareket eden bir akıl da tanımıyoruz. Bu nedenle, canlılara ilişkin yargılarımızda amaç kavramı doğada bulunmamaktadır, yalnızca doğaya yansıtılmaktadır. Doğadaki amaçsallığa dair yargılarımız belirleyici yargı gücünün değil, derin düşünümsel/refleksif yargılamanın ürünüdür. Dolayısıyla organizmalar bir analogi üzerinden amaçlara sahipmiş gibi görülür ya da yorumlanır; amaçlı etkinlik düşüncesi de canlı doğaya aktarılır (Breitenbach, 2009, s. 377). Akılsal varlıklar olarak, kendimize eylemlerimizi yönlendirdiğimiz ve dünyadaki eylemlerimiz aracılığıyla gerçekleştirmeye çalıştığımız amaçlar belirleyebiliriz. Örneğin, bir sanatçı planlanmış bir ürün düşüncesini, belirli parçaları amaçlanan sonucu oluşturacak şekilde bir araya getirerek eylemleri aracılığıyla gerçekleştirir. Ancak Kant, organizmaların sanat eseri modeline göre bu teleolojik değerlendirmesinin tamamen tatmin edici olmadığını söyler. Çünkü, eğer buna sanatın bir benzeri denirse, doğa ve onun organize ürünlerdeki kapasitesi hakkında çok az şey söylenmiş olur. Zira bir sanat eseri, bir sanatçının maddi olarak gerçekleştirilmiş amacıdır ve dolayısıyla amaç esere dışsal bir amaçtır. Oysa organizmada içkin bir amaç söz konusudur ve Kant'a göre organizmalar bu yüzden basitçe genel olarak amaçlar olarak değil, daha özel şekilde *doğanın amaçları* olarak anlaşılmalıdır (Kant, 1983e, s. 482).

Organizma, amaçlı hareket eden aklımıza analog şekilde, sistematik olarak kendi amacına yönelmiş gibi kabul edilir ve bu amaç organizmanın kendi birliğinden oluşur. Yalnızca “doğal amaçlar olarak mümkün olan ve bu nedenle organize varlıklar olarak adlandırılan şeylerin sahip olduğu *içsel doğal yetkinlik*”, gerçekte aklın peşinde koştuğu içsel yetkinlik ve kendisiyle uyumdur (Kant, 1983e, s. 487). Kant'ın başka yazılarında aklın peşinde koştuğu yetkinlik ve bütünlüğü betimlediği bölümlere bakıldığında organizma betimlemesi ile benzerliği görülecektir (Kant, 1983d, ss. 28 ve 694-696).

Böylece iki farklı bakış açısıyla bir yandan doğanın mekanik nedenselliğe göre işleyişinin bilgisine erişmemiz, diğer yandan da doğadaki tüm canlılar üzerinde teleolojik bir düşünceye sahip olmamız mümkün olur. Yalnızca böyle bir yaklaşım, Kant'ın, mekanik olarak belirlenmiş ve göreceli bir değer atfedilebilen doğa ile *kendi başına amaç* olan insan arasında yaptığı iddia edilen katı ayrımı yumuşatır. Keskin ayrımın ortadan kalkmasına

paralel olarak Kantçı doğa anlayışı, doğanın korunmaya değer olduğu ve insanın ona karşı ödevleri olduğu düşüncesini güçlendirir. Mekanik zorunluluk ile özgür eylem arasındaki ikilik aşıldığı ölçüde, ahlaki değerlendirmelerimizde doğanın konumunun yeniden gözden geçirilme imkânı doğar. Ve bilhassa canlı doğaya ilişkin anlayışımız mekanik nedensellikte belirlenmiş süreçlerin bilgisine indirgenemiyorsa, doğayla olan ahlaki ilişkimizi yeniden düşünmemiz kaçınılmaz olur.

Teleolojik yargıda canlı doğaya yansıtılan şey, insan aklının özgür ve amaçlı faaliyetidir. Canlı ve örgütlü doğa üzerine düşünürken insanın özgürlüğüyle ilgili bir analogiden yola çıktığımız ölçüde, aynı zamanda ahlaki değeri belirlenmiş olan bir şeyle de analogiye başvurmuş oluruz. Bu analogi doğanın kendisine herhangi bir normatif özellik atfetmese de doğayı her zaman kendi içinde bir amaçmış gibi görülmesini sağlar. Yani, bu analogi sayesinde doğayı araç olduğu kadar bir amaçmış gibi yargılamamız gerektiği sonucuna varırız.²⁰ Kısaca biz, doğayı hiçbir zaman salt mekanik bir yapı olarak değil, aynı zamanda bir amaç olarak teleolojik bir perspektiften de yorumladığımızdan, doğayı “*yalnızca bir araç olarak değil, her zaman aynı zamanda bir amaç olarak*” değerlendirebileceğimiz bir analoginin yolu açılmış olur (Kant, 1983b, s. 61). Doğaya böylesi bir bakış yalnızca anlayışımızı geliştirmek için değil, aynı zamanda doğayla girişeceğimiz pratik ilişkimiz için de geçerli ve önemlidir. Kant’ın teleolojik doğa anlayışı insanlara karşı ahlaki yükümlülüğümüzü canlı doğaya aktarmak için yeterli bir temel sağlayabilir.²¹ Aynı teleolojik yorumu YZ’ler üzerine genişlettiğimizi düşünelim. Ahlaki kişilikten yoksun olmalarının onları kendi başlarına amaç olmaktan men ettiği ve dolayısıyla ahlaki fail olmalarının imkânsız kılındığı noktada, ilişkiyi tersine çevirerek, onları amaç olarak yorumlamanın onları yalnızca araç olmaktan kurtarıp ahlaki değer atfetmenin yolunu açtığını görürüz. Dolayısıyla onlara karşı ödevlerimizi de yeniden gözden geçirebiliriz. Hatta kendinde amaçlar olarak onlara karşı ödevlerimiz öyle bir biçim

²⁰ Kant burada bir yandan örgütlü bir varlığın yalnızca bir makine olmadığını açıkça ortaya koyarken, diğer yandan “*doğanın örgütlü bir ürününün her şeyin bir amaç ve karşılıklı olarak aynı zamanda bir araç olduğu bir ürün*” olduğunu göstermeye çalışır (Kant, 1983e, s. 488).

²¹ Ancak Kant’ın yaklaşımı, doğanın bu teleolojik değerlendirmesinin kurucu bir birliş olmadığını, yalnızca insanın akıl yetisiyle analogi yoluyla düzenleyici bir değerlendirme olduğunu açıkça ortaya koyar.

alabilir ki, onları bütünüyle ahlaki sorumlu özneler olarak göremesek de, onları korumak ve gelişmelerini sağlamak saygıdan dolayı zorunlu hale gelebilir (Wood & O'Neill, 1998, s. 198).²²

Öte yandan *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde Kant'ın toplumsal kurumlarla ilgili olarak organik kavramları analogik olarak kullanmasından hareketle, onun pratik felsefesinin genel çerçevesi içinde toplumsal organizasyonların normatif yönlerine dair oldukça açık bir anlayışa ulaşılabilir. Bu yaklaşımın merkezinde, sosyal kurumların bireylere kişisel özerkliklerine uygun şekilde davranması gerektiği fikri yer almaktadır. Bu sebeple YZ sözü konusu olduğunda Kant'ın, erdem etiği yahut erdem ödevleri üzerinden değil de, daha çok toplumsal boyutu vurgulayan *hak (hukuk) ödevleri* üzerinden, yani herkesin kabul edebileceği ödevler üzerinden düşünmek ve ilerlemek daha avantajlı olabilir (Wright, 2022, s. 223). Üyelerinin amaçlarına saygılı ve onların amaçlarına hizmet eden bir toplumsal organizasyon kavramı, YZ alanındaki son teknolojik gelişmelerin, yani sosyal işlevleri yerel kısıtlamalardan bağımsız algoritmalar tarafından yürütülen sanal organizasyonların değerlendirilmesi söz konusu olduğunda rehberlik edebilir. Tüm bu çözümlemeleri bir uyarı ile bitirmek yerinde olacaktır. Kant'ın teleolojik yorumu canlılığın yorumudur; canlının örgütlenebilme ve kendini yeniden üretebilme gücü üzerinedir. Kant, oldukça tartışmalı bir konu olsa da doğanın mekanik işlediği bilinen “canlı”, yaşayan kısmının teleolojik yorumuna izin veriyor gibi durmaktadır ve bu canlılık ekseninde doğanın bütünü örgütlü yani “canlı” bir varlık olarak düşünülebilmektedir. Oysa üretilmiş bir araç olarak YZ, parçalarına hareket ilkesi dışarıdan verilmiş yapay bir üründür, en azından şu an böyledir. Bu nedenle analogi kurarken bile, yapay bir ürün olarak amaç olmak; canlı bir varlık olarak doğanın amacı olmak; ve ahlaki bir varlık olarak dünyanın var oluşunun nihai amacı olmak gibi şeylerin amaçsallıkları bakımından ayrımları ve sınıflandırmaları göz önünde tutmamız gerekir.

5. Sonuç

Ödev üzerinden yapılan çözümlemede görüldü ki; zeki makinelerin veya robotların davranışları/hareketleri yalnızca “ödev gereği” davranma

²² Wood gibi yazarlara bakılırsa, çocukların ve bilişsel engellilerin kırılgenlikleri göz önüne alındığında, bizden beklenen rasyonel doğaya saygının, çocukları ve bilişsel engellilere takındığımız tavrı takınarak, YZ'yi de korumamızı ve gelişimlerine öncelik vermemizi zorunlu kılabilceği söylenebilir.

potansiyeline bağlı olduğu ölçüde ahlaki bir değerlendirmenin konusu olabilir. Zira YZ'ye irade atfetmeye kalktığımızda bile, bu nitelik, insanın ahlaki varlığının yapıcı ve belirleyici unsuru olan ve koyduğu amaçlar istikametinde eylemde bulunan pratik akıldan bağımsız düşünüldüğünde yetersiz kalır. Dolayısıyla YZ'nin, gelişmiş robotların ve hatta hayvanların yasalar veya kuralların tasavvurları temelinde hareket ettiklerini iddia etmek güçtür. Bu sebeple, YZ'ye yüklenmiş davranış kuralları gerçek manada "iradi ve amaçlı" sıfatını taşıyacak niteliğe sahip değildir. Yani üretilmiş ve yapısına hareket ilkesi dışarıdan verilmiş yapay bir ürün olarak YZ ancak "ödev uygun" olarak davranabilir. Bu demektir ki, en azından şu an için YZ'den gerçek bir ahlaki fail olarak söz etme imkânı yoktur. YZ'lar bir ahlaki özne olmanın ötesinde teknik ve teknolojik bir unsur olarak ahlaki failer/faktörler olarak tanımlanabilecektir.

İnsanın, özerk ve özgür yasanın yapıcısı ve uygulayıcısı olma niteliğinden kaynaklanan kendi başına amaç olma statüsünü YZ'nin de kazanabilme ihtimali Kant etiği açısından çok zor meseledir. Zira saygının konusu olma, her türlü fiyat ve kıymet ölçüsünün ötesinde bir değere sahip olma YZ'ye yükleyebileceğimiz en son keyfiyettir. Bütün bu gerekçeler YZ'nin ahlaki failliğinin önünde engel olsa da Kant'ın bilhassa son *Eleştirisi*'nde serimlediği doğa anlayışı ve teleoloji görüşü temelinde YZ'ye görece bir kendinde amaçsallık ve sorumluluk atfedilmenin imkânı var gibi görünüyor. Bugün olmasa da zekilik potansiyeli özerk ve özgür bir eylemde bulunacak yapıya kavuştuğu anda ahlaki faillğe varacak kapı aralanmış olur. Çünkü teleolojik yargıda canlı doğaya yansıtılan şey, insan aklının özgür ve amaçlı faaliyetidir. Bu analogi bize doğayı her zaman kendi içinde bir amaçmış gibi görüp yargılamamıza imkân tanır. Bu şekilde doğayı hiçbir zaman salt araç olarak değil, aynı zamanda bir amaç olarak teleolojik bir açıdan da değerlendirmemiz mümkün olur. Ancak doğanın koşulsuz değeri, yargılamayı yapan kişinin yargısından bağımsız değildir ve ancak kişinin kendi özgür rasyonel kapasitesine benzetilerek anlaşılabilir. Yalnızca böyle bir yaklaşım temelinde YZ'nin ahlaki muhatap (*moral addressee*) olma imkânı doğar, lakin sadece analogik olarak. Böylesi bir zeminde YZ ve gelişmiş organik robotlar toplumun veya herkesin uyması gereken hak ödevleri üzerinden muhatap alınabilir. Kant'ın etiği açısından emin olabileceğimiz nokta, Kant'ın,

rasyonel doğaya saygı ilkesi ile tutarlı olduğu sürece YZ'nin geliştirilmeye çalışılmasına ve *ahlakî fail* olarak muhatap alınmasına müsaade edeceğidir.

Kaynaklar

- Bauer, K. (2018). Cognitive Self-Enhancement as a Duty to Oneself: A Kantian Perspective. *The Southern Journal of Philosophy*, 56(1), 36-58.
- Benossi, L., & Bernecker, S. (2022a). A Kantian Perspective on Robot Ethics. İçinde H. Kim & D. Schönecker (Ed.), *Kant and Artificial Intelligence* (ss. 145-168). De Gruyter. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110706611-005/html>
- Benossi, L., & Bernecker, S. (2022b). A Kantian Perspective on Robot Ethics. İçinde H. Kim & D. Schönecker (Ed.), *Kant and Artificial Intelligence* (ss. 145-168). De Gruyter.
- Breitenbach, A. (2009). Umweltethik Nach Kant. Ein Analogisches Verständnis Vom Wert der Natur. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 57(3), 377-395. <https://doi.org/10.1524/dzph.2009.57.3.377>.
- Bynum, T. W. (2010). Philosophy in the information age. *Metaphilosophy*, 41(3): 420-442.
- Çelebi, V. (2019). Searle ve Nagel'in Bilinç Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekânın Sınırı Tartışması. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9(9:2), 351-376. <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1469>
- Çilingir, L. (2003). Kant'ta Mutluluk Ahlaklılık İlişkisi. *Felsefe-logos Dergisi*, Yıl, 6, 1-15.
- Çilingir, L. (2018). *Pratik Felsefe*. Elis Yayınları.
- Dore, F. (2012). Güçlü Yapay Zekâyı Karşı Çin odası Argümanı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), Article 1.
- Floridi, L., & Sanders, J. W. (2004). On the Morality of Artificial Agents. *Minds and Machines*, 14(3), 349-379.
- Floridi L. (2008). Information ethics: Its nature and scope In: WJ. Van den Hoven and J. Weckert (eds). *Information Technology and Moral Philosophy*, 1st ed. New York, Cambridge University Press.
- Franke, G. (with Technische Universität Dresden). (2022). *Künstliche*

Intelligenz, Transhumanismus und menschliche Personalität. wbg Academic.

- Jaarsma, P., Gelhaus, P., & Welin, S. (2012). Living the Categorical Imperative: Autistic Perspectives on Lying and Truth Telling? Between Kant and Care Ethics. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 15(3), 271-277.
- Julius, A. (2010). Vollkommene Tugendpflichten: Zur Systematik der Pflichten in Kants Metaphysik der Sitten. *Zeitschrift für Philosophische Forschung*, 64(4), 520-545. <https://doi.org/10.3196/004433010794014118>
- Kant, I. (1983a). Die Metaphysik der Sitten. İçinde W. Weischedel, *Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie* (C. 7). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kant, I. (1983b). Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. İçinde W. Weischedel, *Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie* (C. 6). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kant, I. (1983c). Kritik der praktischen Vernunft. İçinde W. Weischedel, *Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie* (C. 6). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kant, I. (1983d). Kritik der reinen Vernunft. İçinde W. Weischedel, *Kritik der reinen Vernunft* (C. 3/4). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kant, I. (1983e). Kritik der Urteilskraft. İçinde W. Weischedel, *Kritik der Urteilskraft und Schriften zur Naturphilosophie* (C. 8). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kant, I. (1983f). Metaphysik der Sitten. İçinde W. Weischedel, *Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie* (C. 7). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kant, I. (1983g). *Über den Gebrauch teleologischer Prinzipien in der Philosophie* (1-8). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kant, I. (2003). *Ethica Etik Üzerine Dersler* (O. Özügül, Çev.). Pencere Yayınları.
- Kantar, N. (2023). Bilişim Felsefesinde Epistemik Özne Yapay Zekanın Ontolojik Statüsünün Sorgulanması. *Felsefe Dünyası*, 78, 194-218.

- Kantar, N. (2023a). Çağdaş Felsefede Yeni Bir Disiplin: Bilişim Felsefesi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 13(13:3), Article 13:3. <https://doi.org/10.29228/beytulhikme.72002>
- Lenzen, M. (2020). *Künstliche Intelligenz: Fakten, Chancen, Risiken*. C.H.Beck.
- Moor, J. H. (2006). The Nature, Importance, and Difficulty of Machine Ethics. *IEEE Intelligent Systems*, 21(4), 18-21. IEEE Intelligent Systems.
- Neumaier, O. (1994). Was hat 'künstliche Intelligenz' mit Ethik zu tun? *Conceptus: Zeitschrift Fur Philosophie*, 27(70), 41-76.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş* (V. Atayaman & G. Sezer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Powers, T. M. (2011). Prospects for a Kantian Machine. İçinde M. Anderson & S. L. Anderson (Ed.), *Machine Ethics* (ss. 464-475). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511978036.031>
- Rath, M. (2019). Zur Verantwortungsfähigkeit künstlicher „moralischer Akteure“. İçinde M. Rath, F. Krotz, & M. Karmasin (Ed.), *Maschinethik: Normative Grenzen autonomer Systeme* (ss. 223-242). Springer Fachmedien. https://doi.org/10.1007/978-3-658-21083-0_14
- Russell, S., & Norvig, P. (2012). *Künstliche Intelligenz: Ein moderner Ansatz*. Pearson Studium.
- Schönecker, D. (2022). Kant's Argument From Moral Feelings: Why Practical Reason Cannot Be Artificial. İçinde H. Kim & D. Schönecker (Ed.), *Kant and Artificial Intelligence* (ss. 169-188). De Gruyter.
- Seng, L. (2023). *Zur Ethik künstlicher Intelligenz—Philosophische Untersuchung der Möglichkeit moralisch handelnder und ethisch denkender technischer Systeme*. Pädagogische Hochschule Ludwigsburg.
- Steinfath, H. (2013). Gutes Leben. İçinde A. Grunwald & M. Simonidis-Puschmann (Ed.), *Handbuch Technikethik* (ss. 174-178). J.B. Metzler. https://doi.org/10.1007/978-3-476-05333-6_33
- Ulgén, O. (2017). Kantian Ethics in the Age of Artificial Intelligence and Robotics. *QIL QDI*, 43, 59-83.
- Wallach, W., & Allen, C. (2010). *Moral Machines: Teaching Robots Right from Wrong*. Oxford University Press.
- Wood, A. W., & O'Neill, O. (1998). Kant on Duties Regarding Nonrational

- Nature. *Aristotelian Society Supplementary Volume*, 72, 189-228.
- Wright, A. T. (2022). Rightful Machines. İçinde H. Kim & D. Schönecker (Ed.), *Kant and Artificial Intelligence* (ss. 223-238). De Gruyter.
- Yeşilkaya, N. (2022). Yapay Zekâda Etik Sorunlar. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, 949-961. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1189864>.

Öz: Bu makalede yapay zekânın [YZ] Kant’ın etiği açısından ahlaki bir fail olarak kabul edilme imkânı sorgulanacaktır. Kantçı anlamda akıllı makinelerin ahlaki failler haline gelme imkânı, daha doğrusu pratik aklın yapay olma imkânı yoktur. Çünkü bugünkü yapısıyla YZ özerk ve özgür bir şekilde “ödev gereği/ödev uğruna” değil de olsa olsa programcıları tarafından kendilerine yüklenen “görev gereği” bir “sorumluluk” üstlenebilmektedir. Bu sorumluluk da makinelerin “akıllı” olması gibi, gerçek ahlaki bir içerikten mahrumdur. Bu sebeple ilkin YZ’nin ahlaki bir fail olarak eylemesi için zorunlu koşulların neler olduğunun belirlenmesi gerekir. Bu belirleme başka bir soruyu tartışmaya açacaktır. Kant (aktif) YZ’yi bir amaca göre hareket eden varlık olarak “yorumlamamızın” olanağını sunar mı? Makalenin son bölümünde YZ’nin konumu Kant’ın doğayı ve doğadaki varlıklara dair teleolojik bakış açısı üzerinden değerlendirilecektir. Zira, Kantçı bakış açısı doğanın bir yandan mekanik işleyişinin bilgisine erişmemize imkân sağlarken, diğer yandan da bütün varlıklara dair teleolojik bir düşünceye sahip olmamızı mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kantçı etik, yapay zekâ, ahlaki fail, rasyonel varlık, iradenin özerkliği, kendi başına amaç.

